

УДК 371.15

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-300-303

САРКІСЯН Тетяна Олегівна –
аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6919-534X>
e-mail: tanyataburanska@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЕТНОПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розглядаються особливості формування національно-виховної культури майбутнього вчителя-філолога як невід'ємної складової його національно-культурної підготовки в роботі закладів освіти, аналізуються структурні компоненти національної педагогіки, основні шляхи формування національної виховної здатності.

Розглянуто основні функції національної виховної культури майбутніх учителів-лінгвістів. Виділено функції: цілепокладання; функція розуміння; постановка та розв'язання народознавчих завдань і проблем; рефлексорна функція; творча функція. Наголошується на нерозривному взаємозв'язку та взаємопроникненні специфічних функцій, з одного боку, засвоєння розумовим процесом майбутніх учителів-лінгвістів цінностей української народної педагогіки, а з іншого – значення і роль специфічних цінностей, які є майбутньою основою формування національної культури виховання вчителя школи.

Розкрито особливості практичного етапу формування національної освітньої культури в процесі професійної підготовки майбутніх учителів-філологів. На основі встановлених показників визначено методичні заходи щодо формування знань та ціннісної складової національної освітньої культури майбутніх учителів-філологів.

Зазначено, що раціональне використання етнопедagogічних компонентів у процесі підготовки вчителя-філолога не лише підвищує якість професійного формування майбутнього педагога, а й допомагає у підготовці студентів до родинного життя як майбутніх батьків – вихователів власних дітей.

Синтезовано особливості, засоби етнопедagogічної культури сучасного вчителя-філолога та здійснено аналіз ефективності цих особливостей у вирішенні освітніх завдань національного виховання в умовах цивілізаційної глобалізації. Визначено роль освітнього процесу закладів вищої освіти у формуванні етнопедagogічної культури майбутніх педагогів.

З'ясовано місце української етнопедagogіки у вихованні морально-етичної культури майбутніх учителів-філологів. Досліджено досвід вирішення проблеми формування морально-етичної культури як частини професійного становлення педагога на основі української етнопедagogіки в умовах закладу вищої освіти.

Ключові слова: професійна підготовка вчителя, етнопедagogіка, етнопедagogічна складова, етнопедagogічна підготовка, етнопедagogічна культура, етнопедagogічна рефлексія.

SARKISIAN Tatyana Olehivna –
postgraduate student of the department of pedagogy and special
education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State Pedagogical University
ORCHID: <https://orcid.org/0000-0002-6919-534X>
e-mail: tanyataburanska@gmail.com

FORMATION OF THE ETHNO-PEDAGOGICAL CULTURE OF THE FUTURE PHILOLOGIST TEACHER IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

The article examines the peculiarities of the formation of the national educational culture of the future philologist teacher as an integral component of his national and cultural training in the work of educational institutions, analyzes the structural components of national pedagogy, the main ways of forming the national educational ability.

The main functions of the national educational culture of future linguist teachers are considered. Functions are highlighted: goal setting; function of understanding; formulation and solution of ethnographic tasks and problems; reflex function; creative function. Emphasis is placed on the inseparable relationship and interpenetration of specific functions, on the one hand, the assimilation of the values of Ukrainian folk pedagogy by the mental process of future linguist teachers, and on the other hand, the meaning and role of specific values, which are the future basis of the formation of the national culture of school teacher education.

Features of the practical stage of formation of national educational culture in the process of professional training of future philology teachers are revealed. On the basis of the established indicators, methodical measures have been determined for the formation of knowledge and value components of the national educational culture of future philology teachers.

It is noted that the rational use of ethnopedagogical components in the process of training a philologist teacher not only increases the quality of the professional formation of a future teacher, but also helps in preparing students for family life as future parents - educators of their own children.

Features and means of ethnopedagogical culture of the modern philologist teacher were synthesized and the effectiveness of these features in solving the educational tasks of national education in the conditions of civilizational globalization was analyzed. The role of the educational process of higher education institutions in the formation of the ethno-pedagogical culture of future teachers is determined.

The role of Ukrainian ethnopedagogy in the education of moral and ethical culture of future philology teachers is clarified. The experience of solving the problem of the formation of moral and ethical culture as a part of the professional formation of a teacher based on Ukrainian ethnopedagogy in the conditions of a higher education institution was studied.

Key words: professional teacher training, ethnopedagogy, ethnopedagogical component, ethnopedagogical training, ethnopedagogical culture, ethnopedagogical reflection.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні українські заклади вищої освіти характеризуються акцентом на вихованні духовно

багатих, морально благородних, освічених і творчих особистостей, на продовженні національних традицій, на використанні національних методів навчання та

надбань культури. Наведений факт зумовлює необхідність актуалізації вимог до професійної підготовки майбутніх учителів-лінгвістів. Першочерговим напрямком реалізації цих завдань є здійснення комплексної етнопедагогічної підготовки учнів, адже оволодіння базовим рівнем національної культури є основою формування та розвитку творчих здібностей і духу вчителя. Більшість національних і державних документів з питань освіти в Україні чітко визначають пріоритетну роль етнопедагогіки в сучасному освітньому процесі. Сьогодні застосування етнопедагогічних традицій є однією з найактуальніших проблем педагогіки, а етнопедагогічна підготовка розглядається як один із нових методів загальноосвітньої системи підготовки майбутніх лінгвістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сьогодні такі науковці як: А. Алексюк, Г. Балл, А. Бойко, С. Вітвицька, Ф. Гоноболін, П. Гусак, Н. Кузьміна, Г. Маркова, Н. Нічкало, І. Підласий, Л. Пуховська, О. Савченко, В. Сластьонін, І. Зязюн, В. Юрченко та інші приділяють велику увагу питанню зв'язку національного виховання, народної педагогіки, етнопедагогіки та професійної підготовки майбутніх спеціалістів у закладах вищої освіти. Про це також свідчать дослідження О. Березюка, О. Вишневського, Г. Волкова, В. Кононенко, Л. Кравченко, Н. Лисенко, Л. Маєвської, Ю. Махмутова, В. Мосященко, М. Стельмаховича, В. Струманського, Є. Сявавко та ін. У своїх дослідницьких роботах: О. Вашак (Створення майбутніх вихователів для екологічного виховання дітей дошкільного віку на засадах етнопедагогіки), Л. Йовенко (Засади домашнього виховання студентів-лінгвістів), О. Семенов (Традиції родинного виховання у підготовці майбутніх учителів початкових класів), М. Харитоновна (Теорія і практика етнопедагогічної підготовки вчителя початкової школи державних шкіл), В. Штікарєва (Етнопедагогічна підготовка майбутнього вчителя в освітньому просторі педагогічних закладів вищої освіти) та інші засвідчують про першочерговість національного виховання у формуванні світогляду індивіда.

Мета статті. Аналіз досвіду формування української етнопедагогіки як важливої складової професійної підготовки майбутнього філолога.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні українська етнопедагогіка розглядається як самостійна галузь педагогічних знань, яка враховує загальний досвід українського національного виховання та розглядає його актуальні аспекти, життєво важливі для нинішніх і майбутніх поколінь. Його тлумачили як «національний варіант загальноосвітньої культури, що виражає в певній формі освітні переживання, інтереси та прагнення мас» [8, с. 409]. «Українська етнопедагогіка досліджує освітній досвід українців, з'ясовує можливості та ефективні шляхи впровадження прогресивних освітніх ідей українського народу в сучасну практику домашньо-народної освіти, розкриває плідні шляхи налагодження зв'язків між народами світу». Виховна мудрість наукової та професійної педагогіки, яка аналізує походження педагогічної майстерності та інших явищ українського суспільного життя, з'ясовує їхню відповідність сучасним освітнім завданням» [9, с. 10–14].

Дуже важливим для вирішення основних завдань педагогічної діяльності вчителя-філолога є досвід

Сухомлинського В.О, адже він виокремлює основні складові цього явища, а саме:

- гуманізм – ставлення до учнів є найвищою цінністю, що виражається у доброти, любові, чуйності;
- професіоналізм – глибоке знання вчителем предмету, методики, досягнень сучасної техніки, психології, педагогіки, мистецтвознавства;
- педагогічні здібності – креативність, позитивне ставлення до життя, соціальні навички, інтуїція;
- педагогічна взаємодія – професійна сприйнятливості викладачів, культура викладу та спілкування з учнями, національна педагогічна культура, врахування психофізіологічних особливостей учнів;

Педагог надавав великого значення національно-культурному вихованню підростаючого покоління, закликаючи вчителів плекати й берегти рідну мову. Науковець радить майбутнім учителям більше читати, адже «неможливо бути вчителем, наставником, якщо ти не маєш свого неповторного і глибоко особистого життя у світі книжок» [5, с. 34].

У працях вченого чітко висловлено положення про те, що керувати процесом оволодіння та вдосконалення педагогічної діяльності вчителя означає забезпечити реалізацію його творчого індивідуального потенціалу. Науковець у своїх роботах підтверджує положення про творчий характер педагогічної діяльності та висвітлює структуру професійної культури вчителя.

Цей великий педагог наголошував на важливості особистої позиції вчителя, яка, як зазначав І. Зязюн, спирається на знання не просто «передані слухачам холодним авторитетом, а як власний світогляд» [1, с. 103]. З цього приводу В. Сухомлинський неодноразово зазначав, що «майстрами педагогічної праці зазвичай є лише ті, хто вважає себе дослідниками» [4, с. 471], які активно просувають педагогічну науку. З цієї позиції доцільно розглядати першочергову функцію формування національної виховної культури майбутніх учителів-лінгвістів, важливого аспекту науково-дослідної роботи студентів. Слід підкреслити, що цей процес передбачає інтеграцію певних функцій, притаманних етнопедагогічному мисленню та етнопедагогічній свідомості. Зокрема, до цих функцій відносяться ті ж функції, що й загальні процеси мислення індивіда: функції цілепокладання, функції розуміння, постановки і вирішення народознавчих завдань і проблем, рефлексорні функції, творчі функції.

Функція рефлексії не лише об'єднує взаємозв'язок етнопедагогічного мислення та етнопедагогічної свідомості у змісті мистецької освіти, а й уніфікує взаємозв'язок усіх елементів етнопедагогічної культури майбутніх лінгвістів. Адже ця функція відповідає за формування в учня осмисленого, свідомого ставлення до кожної складової частини цілісної системи досліджуваного явища. Водночас функція рефлексії зумовлює поступове формування професії майбутнього лінгвіста, забезпечуючи на певних етапах «припинення потоку свідомості» та «аналіз її змісту» [2, с. 237]. Рефлексія етнопедагогіки уможливила доцільність використання засобів і методів української народної педагогіки у професійній діяльності лексикографів для аналізу результатів їх застосування, а також рівень валідності

поєднання конкретних методів, засобів і прийомів гуманітарної освіти.

Для розвитку творчого потенціалу викладачів необхідно створити відповідні умови ще під час навчання у звичайному закладі вищої освіти. Творчого, активного, самокритичного вчителя можна сформувати лише за умови, що майбутній учитель протягом років навчання не лише знайомиться з новітніми педагогічними технологіями, але й високопрофесійно використовує народні надбання.

Фольклорна педагогіка передбачає передачу майбутнім поколінням соціального досвіду, норм поведінки, суспільних традицій, що відображається в спрямованості функціональної системи фольклорного виховання, у змісті і принципах фольклорного виховання, в етнокультурних традиціях, які переходять у сім'ю та суспільство загалом.

Світовий досвід розвитку теорії та практики педагогіки переконливо доводить, що кожна нація має свою національну систему виховання та освіти. Народна педагогіка має єдину основу, засновану на загальнолюдських нормах, правилах виховання і навчання, але кожна країна реалізує ці універсальні ідеї та знання по-своєму, відповідно до особливостей своїх традицій і звичаїв.

Українське народне виховання завжди функціонувало як самобутнє культурно-історичне явище, але водночас воно є невід'ємною частиною світових і західноєвропейських процесів. Українську національну педагогіку як народну педагогіку певного народу умовно поділяють на народну педагогіку, сімейну педагогіку, народне мовознавство та виховну мораль.

Етнопедагогіка не містить письмових постанов і наукових термінів, але зберігає народні погляди і традиції, знання, спирається на фольклор, народні календарі тощо. Без цих скарбів народної мудрості наукова педагогіка втратить свою суть і високу місію, не зможе стати на шлях демократизації та гуманізації виховання та освіти. Адже етнопедагогіка – це цілісна та гармонійна система знань, ідеалів, засобів, умінь і цінностей, що розвивається разом з українським народом.

В умовах демократизації та гуманізації суспільного життя, розвитку української державності народна і наукова педагогіка збагачують одна одну, розвиваються в найтіснішій єдності освітньої теорії та практики. Педагог повинен не тільки знати теорію, а й застосовувати її на практиці.

Просвітницький досвід народу уособлювали ще літописці та вчителі Київської Русі (Н. Літописець, В. Мономах та ін.). До витоків народної педагогіки зверталися письменники: Г. Сковорода, Т. Шевченко, Л. Українка, І. Франко. Теоретико-практичну систему виховної філософії народної педагогіки досліджували О. Духнович, С. Русова, Г. Ващенко, В. Сухомлинський. М. Стельмахович створив теорію, згідно з якою педагогічна наука має ґрунтуватися на здобутках і духовних цінностях народної просвітницької мудрості. Концепція Школи національного відродження була створена під керівництвом С. Гончаренко, П. Ігнатенко, Ю. Руденко, Б. Ступарика, Є. Сявко та багато інших окреслюють її розвиток, висувають нові вимоги до підготовки вчителів, яким необхідно досягнути основи народної мудрості, а не тільки пізнати історію, і культуру українського народу, а й глибоко замислюватися над його освітою та виховним

потенціалом. Робота в цьому напрямку вимагає високого професіоналізму як від викладачів, так і від студентів.

Про значення етнопедагогічної підготовки майбутніх учителів М. Стельмахович говорить у своїх статтях: «Спецкурси етнопедагогіки у закладах вищої освіти» (1991), «Застосування українських етнопедагогічних ідей у роботі вчителя початкових класів» (1994); дослідження джерел української національної педагогіки: «Вічне і невичерпне джерело» (1995); акцентування її значення для сучасної освіти та загальнолюдських цінностей: «Українська державна школа і народна педагогіка» (1992), «Українська родинна педагогіка» (1995), «Етнопедагогічні основи української національної школи-родини» (1997); розкриває основні аспекти етнопедагогіки як науки, її філософсько-методологічні основи, висвітлюючи актуальні проблеми: «Методологічні основи української етнопедагогіки» (1998).

Проте в практиці сучасної середньої школи застосування народної педагогіки у викладанні педагогіки теоретично і методично не розроблено. Аналіз сучасного стану національного виховання та навчання, спостереження за навчальним процесом у закладах вищої освіти та школах, якісний та кількісний аналіз недостатнього змісту педагогічної практики студентів приводять нас до висновку, що вирішення цієї проблеми є далеко неповний. За даними опитування, лише 33% опитаних молодих вчителів-стажистів вважають свій рівень національно-педагогічної підготовки середнім, 67% вчителів вважають, що застосування знань з національного виховання знаходиться на низькому рівні, а жоден учитель не може досягти високого рівня етнопедагогічної підготовки. Це пов'язано з недостатнім рівнем застосування етнопедагогічних знань у психолого-педагогічній підготовці закладів вищої освіти (на це вказали 62% респондентів).

Проведене опитування, аналіз навчальних програм та програм підготовки майбутніх учителів закладів вищої освіти показує, що необхідні зміни у викладанні психолого-педагогічних дисциплін, які спрямовуватимуть майбутніх учителів на вдосконалення національної освітньої майстерності та розвиток інноваційних навичок.

Позакласна робота в сучасній школі сьогодні багато в чому наближається до суто фольклору, з педагогікою народного календаря, і проведення родинних свят може стати суто формальним явищем, якщо все виконується без науково обґрунтованого змісту. Щоб на високому рівні розвинути методи роботи в цій області необхідна велика майстерність від тих, хто виконуватиме цю роботу в школах.

Розвиток і регламентація педагогічних умов формування національної освітньої культури майбутніх учителів-філологів залежить від конкретних умов філологічного навчального процесу, з одного боку, а з іншого боку, від конкретних умов українського національного освітнього процесу та національно-педагогічної діяльності студентів. Інтеграція характерних ознак визначає основні орієнтири формування та визначення умов навчання з метою ефективного формування національної педагогічної культури майбутніх учителів-лінгвістів. Під час розробки конкретних умов навчання вважаємо за доцільне спиратися на наявність постійно оновлюваних та вже вдосконалених

класичних та інноваційних методичних засобів навчання, а також використання українських народних методів, засобів і прийомів навчання, переважно з українського фольклору та національного виховання. З огляду на вище-зазначене науково-теоретичне обґрунтування найсприятливіших педагогічних умов, для ефективного формування національної освітньої культури рекомендується не відривати майбутнього вчителя-лінгвіста від фону освітнього середовища, що функціонує в рамках гуманітарного освітнього процесу.

Висновки. Важливою умовою підвищення якості сучасної освіти є впровадження етнопедагогічних знань, що ґрунтуються на новому ракурсі цілепокладання навчання: результати навчання визначаються не лише сформованістю результатів навчання, а й рівнем етнопедагогічного виховання особистості. Ми будемо диференціювати критерії оцінювання етнопедагогічних знань на основі розуміння етнопедагогічних компетенцій, які є загальними компетенціями, заснованими на знаннях, досвіді, цінностях і компетенціях, набутих під час навчання [6, с. 14]

Передача здобутого студентами у закладі вищої освіти комунікативного досвіду на побутовий рівень обумовило б форму поведінки, яка збудована на основі цінностей-відносин української етнопедагогіки й належить їй виховним ідеалам. Сформованість даної форми поведінки означає сформованість етнопедагогічної культури майбутнього вчителя-словесника в частині цінностей-відносин.

Отже, національно-педагогічна компетентність майбутніх учителів-філологів є основою їхньої національно-культурної підготовки, є результатом стимулювання особистості спеціалістів до забезпечення наступності оволодіння наявним рівнем розвитку та саморозвитку, розвитку українських наукових досліджень та напрямів в системі освіти. У науці про виховання етнопедагогіка проектує майбутніх людей як індивідів і членів соціальних або расових груп. Тому володіння майбутніх учителів-лінгвістів етнопедагогічною компетентністю є однією зі сходинок до вершин педагогіки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Донцов А. В. Моральна культура вчителя. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. 240 с.
2. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка: Навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 176 с.
3. Родинно-сімейна енциклопедія. За заг. ред. Арвата Ф. С. та ін. К.: Богдана, 1996. 438 с.
4. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. Посібник. К.: МАУП, 2000. 312 с.
5. Сухомлинський В. А. Сто советов учителю. К.: Рад. школа, 1984. 254 с.
6. Лисенко Н. В. Етнокультурна компетентність сучасного педагога: психолого-педагогічний аспект. *Народознавча компетентність дітей та молоді*: Івано-Франківськ: Зб. наук. праць., 2007. – 280 с.
7. Ткаченко О. М. Етнопедагогічна компетентність педагога: монографія. Кіровоград: «Імекс - ЛТД», 2012. 414 с.
8. Стельмахович М. Г. Застосування ідей української етнопедагогіки в роботі вчителя початкових класів. *Початкова школа*, 1994. № 12, С. 4-7.

9. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. К.: Радянська школа, 1985. 312 с.

10. Стельмахович М. Г. Українська національна школа і народна педагогіка. *Початкова школа*, 1992. № 7-8. С. 3-5.

11. Стельмахович М. Г. Українська етнопедагогіка. *Початкова школа*, 1989. № 6. С. 11-17.

REFERENCES

1. Dontsov, A. V. (2008). *Moral'na kul'tura vchytelya* [Moral culture of the teacher]. Kharkiv: KHNU imeni V. N. Karazina. 240 s. [in Ukrainian]
2. Mosiyashenko, V. A. *Ukrayins'ka etnopedahohika* [Ukrainian ethnopedagogy]: Navch. posib. Sumy: VTD «Universytet-s'ka knyha», 2005. 176s. [in Ukrainian]
3. Rodynno-simeyna entsyklopediya [Family and family encyclopedia]. Za zah. red. Arvata F. S. ta in. K.: Bohdana, 1996. 438 s. [in Ukrainian]
4. Zyazyun, I. A. (2000). *Pedahohika dobra: idealy i realiyi* [Pedagogy of goodness: ideals and realities: science and method]: nauk.-metod. posibnyk. K.: MAUP. 312 s. [in Ukrainian]
5. Sukhomlynskyy, V. A. (1984). *Sto sovetov uchytelyu* [Hundred tips to the teacher] K.: Rad. shkola. 254 s.
6. Lysenko, N. V. (2007). *Etnokul'turna kompetentnist' suchasnoho pedahoha: psykholoho-pedahohichnyy aspekt. Narodnavcha kompetentnist' ditey ta molodi* [Ethnocultural competence of a modern teacher: psychological and pedagogical aspect. Ethnological competence of children and youth]: Zb. nauk. prats'. Ivano-Frankivs'k. 280s. [in Ukrainian]
7. Tkachenko, O. M. (2012). *Etnopedahohichna kompetentnist' pedahoha* [Ethno-pedagogical competence of a teacher]: monohrafiya. Kirovohrad: «Imeks - LTD». 414 s. [in Ukrainian]
8. Stel'makhovych, M. H. (1994). *Zastosuvannya idey ukrayins'koyi etnopedahohiky v roboti vchytelya pochatkovykh klasiv* [The application of ideas of Ukrainian ethnopedagogy in the work of a primary school teacher] *Pochatkova shkola*. № 12, S. 4-7. [in Ukrainian]
9. Stel'makhovych, M. H. (1985). *Narodna pedahohika* [Folk pedagogy] K.: Radyans'ka shkola. 312 s. [in Ukrainian]
10. Stel'makhovych, M. H. (1992). *Ukrayins'ka natsional'na shkola i narodna pedahohika* [Ukrainian national school and folk pedagogy] *Pochatkova shkola*. № 7-8. S. 3-5. [in Ukrainian]
11. Stel'makhovych, M. H. (1989). *Ukrayins'ka etnopedahohika* [Ukrainian ethnopedagogy] *Pochatkova shkola*. № 6. S. 11-17. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

САРКІСЯН Тетяна Олегівна – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: формування етнопедагогічної культури майбутнього вчителя-філолога у процесі професійної підготовки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SARKISIAN Tatyana Olehivna – postgraduate student of the department of pedagogy and special education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: formation of ethnopedagogical culture of the future philologist teacher in the process of professional training.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.